

اقتصاد

بررسی دکترین اقتصادی در عصر ظهور

گذار به شاخه‌های مقابل نشیند

سعید فراهانی فرد

اشاره:

دکترین اقتصادی اسلام که نمونه کامل و ایده‌آل آن در عصر ظهور حضرت مهدی (عج) تحقق می‌یابد، تفاوت‌های اساسی و ماهوی با دیگر نظام‌ها و از جمله نظام سرمایه‌داری دارد که آثار و نتایج متفاوتی نیز بر آن مترتب خواهد شد.

جامعه آرمانی مهدوی، در ادبیات دینی همواره جامعه‌ای ایده‌آل و الگوی مطلوب مسلمانان معرفی شده و تحقق آن از وعده‌های خداوند و پیشوایان معصوم شمرده می‌شود. در روایاتی که درباره عصر ظهور و تشکیل دولت جهانی حضرت ولی‌عصر (عج) است، ویژگی‌های فراوانی برای چنین جامعه‌ای ذکر شده که تحقق جامعه‌ای توسعه یافته را نوید می‌دهد.

در این مقاله به چارچوب کلی دکترین مهدویت بر اساس متون دینی می‌پردازیم.

شهرستان علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
برمال بین‌المللی علوم انسانی

مردم به اوج خود می‌رسد. روایاتی که دلالت بر افزایش سطح معنویت و کم شدن معصیت بر روی زمین است، ناظر به همین موضوع است.

۲. ارزشمندی دنیا

با وجود این که انسان معتقد خداپاور، آخرت را در نظر دارد و سعادت واقعی را نیز در جهان دیگر می‌داند و به رغم

انسان معتقد، دنیا را مزرعه آخرت و به منزله مرکب راهواری می‌داند که او را در رسیدن به هدف او کمک می‌کند بنابراین هیچ‌گاه در صدد تخریب خانه خود بر نیامده و دل‌بستگی نداشتن به این دنیا، سبب نمی‌شود نسبت به آبادی آن اقدام نکند.

آن که برخی از نصوص دینی بر بی‌اعتباری دنیا، فریبندگی آن و نیز تشویق به کناره‌گیری از آن تأکید می‌ورزد؛ دقت در این عبارات، به ویژه با توجه به آیات و روایت‌هایی که زندگی دنیا را ستوده است، بیان‌گر این است که دنیا ارزش دارد و مذمت و نکوهش آن ممنوع است؛ ولی اگر موجب غفلت انسان و بازداشتن وی از هدف اصلی شود، مورد مذمت و نکوهش واقع می‌شود. دنیا اگر درست مورد بهره‌برداری قرار گیرد، سبب نجات و رستگاری انسان

نظام اقتصادی بیانگر اصول، مبانی و اهدافی است که بر اساس آن‌ها رفتارهای اقتصادی در یک جامعه شکل می‌گیرد. این که مصرف‌کننده چه چیز و چه مقدار و چگونه مصرف کند، تولیدکننده چه کالاهایی و چه مقدار تولید می‌کند. در نظام سرمایه‌داری بر اساس تفکر دئیسم، اصالت فرد، مالکیت خصوصی و آزادی اقتصادی و نیز با هدف حداکثر کردن رشد و رفاه اقتصادی، رفتارهای اقتصادی در جامعه شکل می‌گیرد.

دکترین اقتصادی اسلام که نمونه کامل و ایده آل آن در عصر ظهور حضرت مهدی (عج) تحقق می‌یابد تفاوت‌های اساسی و ماهوی با سایر نظام‌ها و از جمله نظام سرمایه‌داری داشته، آثار و نتایج متفاوتی نیز بر آن مترتب خواهد شد.

مبانی دکترین اقتصادی مهدویت

در هر نظام اقتصادی، بر اساس اصول پذیرفته شده در آن نظام، سعی در سامان‌دادن رفتارهای اقتصادی در جهت اهداف مورد نظر آن می‌شود. در نظام اقتصادی اسلامی نیز مبانی و اصولی در رده‌های مختلف وجود دارد که شکل‌دهنده رفتار اقتصادی مسلمانان، چون تولید، مصرف، مبادلات و ... خواهد بود با این تفاوت که این اصول برگرفته از وحی است. در این بخش مهمترین اصولی را که به همراه مبانی، رده‌های بعدی رفتار مسلمانان را شکل می‌دهد بیان می‌کنیم.

۱. خداپاوری و اعتقاد به عالم آخرت

تفاوت اساسی نظام اقتصادی اسلام با سایر مکاتب، مسئله

انسان خداپاور، هیچ‌گاه در استفاده از منابع طبیعی، حقوق دیگران را از بین نمی‌برد. او کار و تلاش و آباد کردن زمین را عبادت می‌شمارد

خداپاوری و اعتقاد به عالم آخرت است که ریشه سایر تفاوت‌ها در بین این نظام و سایر نظام‌های اقتصادی است.

اولین اقدامی که پیامبران بعد از رسالت خود انجام می‌دادند، تلاش در جهت دعوت انسان‌ها به یگانگی خداوند و اعتقاد به عالم آخرت و تقویت ایمان آنان بود. آنان به خوبی می‌دانستند که هرگاه ایمان به خداوند در دل فردی رسوخ کند، فعالیت‌های خود را همان‌گونه که خداوند می‌خواهد انجام می‌دهد. بر این اساس انسان خداپاور، هیچ‌گاه در استفاده از منابع طبیعی، حقوق دیگران را از بین نمی‌برد. او کار و تلاش و آباد کردن زمین را عبادت می‌شمارد، هیچ نعمتی از خدا را ناسپاسی نمی‌کند و رفتار او موجب اتلاف و اسراف در آن‌ها نمی‌شود. در عصر ظهور حضرت، اعتقاد

می‌گردد. انسان معتقد، دنیا را مزرعه آخرت و به منزله مرکب راهواری می‌داند که او را در رسیدن به هدف او کمک می‌کند، بنابراین هیچ‌گاه در صدد تخریب خانه خود برنیامده و دلبستگی نداشتن به این دنیا، سبب نمی‌شود نسبت به آبادی آن اقدام نکند.

۳. خلافت و امانتداری انسان در روی زمین

خداوند متعال، انسان را خلیفه خود در زمین معرفی کرده و جهان را در تسخیر و به منزله امانتی در دست وی قرار داده است:

اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمْ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.^۱

خداوند کسی است که دریا را مسخر شما قرار داده است تا در آن کشتیرانی کنید و از فضل او بهره‌گیرید؛ شاید سپاسگزاری کنید.

با این نگرش، مالکیت تمام دارایی‌ها اصالتاً برای خداوند بوده و انسان در جایگاه خلیفه و امین خداوند بر روی زمین مأموریت دارد از این منابع استفاده شایسته کرده و از هرگونه استفاده مسرفانه از آن‌ها و نیز تخریب و از بین بردن آن‌ها پرهیز کند. خلیفه خداوند هرگز در صدد بهره‌برداری انحصارگرایانه از طبیعت و تضييع حقوق دیگران بر نمی‌آید؛ بلکه حاضر است بخشی از دسترنج خود را در اختیار انسان‌های دیگر قرار دهد یا به فعالیت‌هایی اقدام کند که نتیجه آن را نسل‌های بعد می‌بینند.

خلیفه خداوند هرگز در صدد بهره‌برداری انحصارگرایانه از طبیعت و تضييع حقوق دیگران بر نمی‌آید؛ بلکه حاضر است بخشی از دسترنج خود را در اختیار انسان‌های دیگر قرار دهد یا به فعالیت‌هایی اقدام کند که نتیجه آن را نسل‌های بعد می‌بینند.

۴. حاکمیت دولت

از مهم‌ترین عوامل توفیق در اجرای خوب سیاست‌ها و قوانین، وجود ضمانت اجرایی قوی آن‌ها است. در غیر این صورت، بهترین برنامه‌ها امکان تحقق نمی‌یابند. اصولی که پیش‌تر بدان‌ها اشاره شد، زمینه را برای تدوین برنامه و قانون مناسب در جهت بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی و حفظ محیط زیست فراهم می‌کنند؛ با وجود این، اجرای خوب این برنامه‌ها، نیازمند حاکمیت دولتی مقتدر است. در نظام اسلامی، مالکیت بخش قابل توجهی از این منابع برای دولت است و بخش دیگری را نیز دولت به نمایندگی از عموم مردم سرپرستی می‌کند و می‌تواند منافع آن را در

مصلح عامه مردم مصرف کند. همچنین منابع مالی دیگری چون خمس و زکات و مالیات‌های حکومتی برای اهداف مختلفی که معمولاً از وظائف دولت‌ها است در نظر گرفته شده است.

به‌علاوه برخورداری دولت از حق مالکیت یا نظارت بر اکثر منابع طبیعی، این امکان را فراهم می‌آورد تا با برنامه‌ریزی درست، زمینه بهره‌برداری بهینه، مدبرانه، و عادلانه از مواهب طبیعی را فراهم سازد.

بعد از ظهور حضرت حاکمیت ایشان کامل می‌شود حتی اراضی و سایر منابعی که به صورت ناروا در تصرف دیگران

به‌علاوه برخورداری دولت از حق مالکیت یا نظارت بر اکثر منابع طبیعی، این امکان را فراهم می‌آورد تا با برنامه‌ریزی درست، زمینه بهره‌برداری بهینه مدبرانه، و عادلانه از مواهب طبیعی را فراهم سازد.

قرار گرفته، در زمان حضرت باز گردانده می‌شود. امام صادق (ع) می‌فرماید: یا اباسیار! زمین و هر چه از آن بیرون می‌آید برای ماست، عرض کردم من تمام مال را برای شما خواهم آورد، امام فرمود: اباسیار ما آن را برای تو حلال نمودیم، آن را به مال خود ضمیمه کن و هر چه در دست شیعیان ماست تا ظهور قائم ما برایشان حلال است. وقتی وی ظهور کرد اجاره (مالیات) زمین‌هایی که در دست دیگران است را جمع‌آوری می‌کند. همانا کسب آنان از زمین حرام است و زمانی که حضرت ظهور کنند، زمین‌ها را از آنان پس می‌گیرد.^۲ حتی از روایات استفاده می‌شود زمین‌هایی که با اذن عام ائمه در اختیار شیعیان قرار گرفته، ممکن است بعد از ظهور حضرت باز گردانده شود.

اهداف دکتترین اقتصادی جامعه مهدوی

هر یک از نظام‌های اقتصادی، در تئوری اهدافی را به منظور رسیدن به آن‌ها بیان می‌کنند. گرچه در واقعیت و مقام عمل ممکن است فرسنگ‌ها از آن فاصله داشته باشند. در نظام اقتصادی اسلام و به تبع آن در جامعه مهدوی این اهداف با سایر نظام‌ها تفاوت ماهوی دارد. در این بخش برخی از این اهداف را بازگو می‌کنیم:

۱. رشد معنویت و تربیت جامعه صالح

تأکید اصلی راهبردهای ارائه شده از جانب اسلام برای توسعه، بر این است که برنامه‌ریزی جهت تحقق اهداف توسعه و رسیدن به آبادانی دنیا و آسایش همگانی باید با توجه به هدف اصلی خلقت، یعنی تقرب به خداوند انجام

شود. گسترش دانش و تأمین بهداشت و امنیت و رفاه جامعه وقتی ارزشمند است که در این چارچوب باشد نه به قیمت فدا کردن ارزش‌های معنوی و از یاد بردن هدف اصلی یعنی سعادت اخروی. البته این سخن به معنای بازماندن از دانش و رفاه نیست؛ بلکه در روایات می‌خوانیم: هرگاه انسان از راه صحیح در پی هدف اصلی خود یعنی تأمین سعادت اخروی باشد، در دنیا نیز سعادت‌مند

در عصر حضرت مهدی خداوند وحدت کلمه پدید می‌آورد و قلوب ناسازگار را با یکدیگر الفت می‌بخشد و معصیت او در روی زمین صورت نپذیرد....

می‌شود.^۳

چنین هدفی که در اساس توسط پیامبران راستین خداوند به مردم ابلاغ شده، در اثر فاصله گرفتن مردم از تعالیم ناب و نیز حاکمیت غاصبانه ستمگران، به تدریج کم‌رنگ و در برخی نواحی به خاموشی گراییده است. بنابراین حضرت مهدی (عج) در گام اول به این مهم اقدام نموده و تربیت انسان‌هایی صالح برای تشکیل نظام جهانی خود را شروع می‌کند. البته طبیعی است که فلسفه انتظار زمینه چنین اقداماتی را فراهم کرده و کادرهای اولیه برای این کار به وجود آمده‌اند. در جامعه مهدوی، صفات رذیله از جامعه رخت برمی‌بندد و زمینه گناه و جرایم اجتماعی، اقتصادی و ... از بین می‌رود. امام صادق (ع) لایزال این باره می‌فرماید: «و یحسن حال عامة الناس... و یجمع الله الکلمة و یؤلف بین القلوب المختلفة و لا یعضی الله - عزوجل - فی ارضه...»؛^۴ در عصر حضرت مهدی خداوند وحدت کلمه پدید می‌آورد و قلوب ناسازگار را با یکدیگر الفت می‌بخشد و معصیت او در روی زمین صورت نپذیرد....

۲. برقراری عدالت گسترده و همه‌جانبه

گسترش عدل، در سراسر جهان و از بین بردن ظلم و ستم، از مهم‌ترین و اساسی‌ترین آرمان‌های جامعه مهدوی شمرده شده است.

امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه شریفه «ان الله یحبی الارض بعد موتها» (حدید / ۱۷) فرمودند: احیای آن به وسیله باران نیست بلکه مردانی را می‌فرستد تا عدل را احیا کرده و به سبب آن زمین نیز آباد می‌گردد.

در روایات فراوانی آمده است که حضرت پس از ظهور زمین را از عدل و داد لبریز می‌کند؛ پس از آنکه از ستم و بیداد لبریز شده باشد.^۵

در گسترده‌گی عدالت در زمان ایشان امام صادق علیه السلام فرموده است: زمانی که حضرت قیام کند ... سوگند به خدا، عدالت در درون خانه‌های مردم جای می‌گیرد، همچنانکه سرما و

گرما داخل خانه‌های آنان می‌شود.^۶

این تعبیر کنایه از گسترده‌گی و فراگیر بودن عدالت است، به طوری که همگان از آن بهره‌مند می‌شوند. بنابراین یکی از مهم‌ترین و بارزترین ویژگی توسعه پایدار، یعنی عدالت در همه ابعادش، اعم از استفاده از منابع طبیعی، برابری در فرصت‌ها، برخورداری از ثروت و درآمد عادلانه، برای همه افراد جامعه چه در این نسل و یا نسل‌های بعد، در جامعه مهدوی تحقق می‌یابد و مردم از شهد آن متنعم خواهند شد.

۳. رفاه عمومی

در نگاه اسلام، بهره‌مندی از نعمت‌های خداوند در این دنیا نه تنها با سعادت انسان در دنیای دیگر منافات ندارد؛ بلکه آنان که از راه‌های مشروع در پی فراهم کردن اسباب رفاه خود و خانواده خویش برمی‌آیند، مورد تشویق نیز قرار گرفته‌اند.

بر اساس معرفی پیشوایان اسلام، خداوند دنیایی آباد برای انسان در نظر گرفته و تمام اسباب راحتی‌اش را در آن آماده ساخته است؛ در این معرفی دنیا جلوه‌ای محدود از بهشت قلمداد شده و به قول علامه طباطبایی (ره) نعمات بهشتی،

**یکی از مهم‌ترین و بارزترین ویژگی
توسعه پایدار، یعنی عدالت در
همه ابعادش، اعم از استفاده از
منابع طبیعی، برابری در فرصت‌ها،
برخورداری از ثروت و درآمد عادلانه،
برای همه افراد جامعه چه در این نسل
و یا نسل‌های بعد، در جامعه مهدوی
تحقق می‌یابد و مردم از شهد آن
متنعم خواهند شد.**

نعمت‌های تکامل یافته دنیاست.

جامعه آرمانی امام زمان (عج) ویژگی‌هایی چون صفات بهشت، در حد ظرفیت انسان در این دنیا دارد. یکی از این ویژگی‌ها که روایات زیادی بر آن گواهند، فراوانی نعمت و برخورداری انسان از انواع نعمت‌های خداوند است.

بر اساس آنچه از آیات قرآن کریم استفاده می‌شود، در بهشت محدودیتی برای نعمت‌های الهی وجود ندارد و آنچه دل‌ها بخواهد و دیدگان را خوش آید، در آن جا هست.^۷

بر طبق فرمایش پیامبر اکرم (ص)، امت ایشان در زمان حضرت مهدی به نعمت‌هایی دسترسی پیدا می‌کنند که تا آن زمان سابقه نداشته است. آسمان باران رحمتش را بر آنان ببارد و زمین چیزی از رویدادهای خود را پنهان ندارد.^۸

برخورداری از این نعمت، ویژگی مشترک بهشت و جامعه آرمانی حضرت مهدی (عج) شمرده می‌شود. در بهشت، خداوند انسان‌ها را به خانه امن خود دعوت می‌کند.^۳ و بهشتیان نیز می‌گویند: ستایش مخصوص خداوندی است که غم و اندوه را از ما زدود.^۴

یکی از خصوصیات جامعه مهدوی فراوانی علم و دانش مردم در این زمان است. علم و دانش در زمان ایشان به بلوغ خود می‌رسد.

۴. توسعه علم و دانش

امروزه سرمایه انسانی کارآمد نقش بسیار مهمی در جوامع توسعه یافته دارد و به همین جهت دولت‌ها معمولاً در صدد گسترش آموزش‌های عمومی و تخصصی به منظور کارآمد نمودن مدیریت‌ها و نیروی کار و افزایش بهره‌وری در اقتصاد می‌باشند.

اسلام بر دانش و فراگیری آن تأکید فراوان کرده است؛ برای مثال یکی از معصومان (ع) می‌فرماید: دانش را فرا گیرید، هر چند به بهای فرو رفتن در گرداب‌ها و ریختن خون قلب‌هایتان باشد.^۹

یکی از خصوصیات جامعه مهدوی نیز فراوانی علم و دانش مردم در این زمان است. علم و دانش در زمان ایشان به بلوغ خود می‌رسد. این پیشرفت هم در زمینه علوم مادی اتفاق می‌افتد و هم در ناحیه علوم الهی و معارف دینی. این ویژگی که به نوبه خود یکی از شاخص‌های توسعه یافتگی محسوب می‌شود، موجبات رفاه و فراوانی نعمت را نیز فراهم می‌سازد. این دانش سبب می‌شود مردم بهتر بتوانند از نعمت‌های خدادادی استفاده کنند. از اسراف و اتلاف در منابع و عوامل تولید پرهیز شده و سطوح رفاه بالاتری را برای مردم به ارمغان می‌آورد.

در باره افزایش دانش عمومی در این زمان، امام باقر (ع) در روایتی می‌فرماید:

هنگامی که قائم ما (ع) قیام کند، دستش را بر سر بندگان گذاشته، عقل آنان را متمرکز نموده و درک آنان را به کمال رساند.^{۱۰}

در حدیث دیگری از امام صادق (ع): از گسترش عظیم مخابرات و ارتباطات خبر داده می‌شود به نحوی که افراد در شرق و غرب عالم می‌توانند همدیگر را از دوردست‌ها نظاره کنند.^{۱۱}

جامعه آرمانی امام زمان (عج) ویژگی‌هایی چون صفات بهشت، در حد ظرفیت انسان در این دنیا دارد.

۵. برقراری امنیت

یکی از شاخص‌های توسعه‌یافتگی، برخورداری از سطح مطلوبی از سلامتی و امنیت است. علاوه بر آن، تأمین امنیت اقتصادی یکی از عوامل اساسی جذب سرمایه‌های ملی به سوی تولید شمرده می‌شود.

بی‌تردید تحقق توسعه در نظام اسلام، بدون توجه به این هدف امکان‌پذیر نیست. ائمه (ع) نیز با تعابیر مختلفی از آن یاد کرده‌اند. حضرت علی (ع) آسایش زندگی را در سایه امنیت قابل تحقق می‌داند.^{۱۲}

ایجاد آلودگی بینجامد، مقابله می‌کند. در روایتی که از امام معصوم، نقل شده آمده است:

وقتی امام زمان ظهور می‌کند ... راه‌های بزرگ را توسعه می‌دهد ... و مساجد سر راه، ناودان‌ها، بالکن‌ها و دستشویی‌هایی که در سر راه هستند را تخریب می‌کند.^{۱۸}

گسترش علم و دانش، موجب می‌شود راه‌های استفاده بهینه از منابع زیست‌محیطی شناخته شود و فرایندهای تولیدی تخریب‌کننده محیط زیست کنار گذاشته شود.

با این اوصاف، محیط زیست در محور دیگرش، یعنی پرهیز از آلوده‌سازی محیط نیز محقق خواهد شد.

پی‌نوشت‌ها:

۱. جائیه (۴۵)، ۱۲.
۲. وسائل الشیعه، ج ۹، ص ۵۴۹، باب ۴ از ابواب انفال، ح ۱۲.
۳. غررالحکم و دررالکلم، ص ۲۴، ح ۳۷۵۱.
۴. بحارالانوار، ج ۵۲، ص ۱۲۷.
۵. الکافی، ج ۱، ص ۵۳۴.
۶. بحارالانوار، ج ۵۲، ص ۳۶۲، ح ۱۳۱.
۷. زخرف، ۷۱.
۸. بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۷۸.
۹. غرر الحکم و دُرر الکلم، ج ۴، ص ۱۰۰، ح ۵۴۳۸.
۱۰. منتخب الاثر، ص ۲۰۰.
۱۱. ان المؤمن فی زمان القائم و هو بالمشرق لیری اخاه الذی فی المغرب، و کذا الذی فی المغرب یری اخاه اللدی فی المشرق؛ کشف الغمّه، ص ۳۹۱، ح ۳۱۲.
۱۲. غرر الحکم و درر الکلم، ج ۴، ص ۱۰۰، ح ۵۴۳۸.
۱۳. یونس، ۲۵ و ادخلوا الجنة لا خوف علیکم و لا انتم تحزنون؛ اعراف، ۴۹.
۱۴. فاطر، ۳۴.
۱۵. بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۳۱۶.
۱۶. همان، ج ۵۲، ص ۳۵۴.
۱۷. کمال الدین، ۱۴۰۵، ج ۱، ص ۳۳۱.
۱۸. مستدرک الوسائل، ج ۱۷، ص ۱۲۱، ح ۱۱.

همچنین در جامعه امام برقراری امنیت کامل است. در آن جامعه بندگان خدا هیچ نگرانی و هراسی ندارند و خدا را بر این امنیت سپاس می‌گویند.

در جامعه مهدوی، چنان امنیتی پدیدار می‌شود که هرگاه زنی به تنهایی از یک‌سوی دنیا به طرف دیگر برود، هیچ‌کس متعرض او نخواهد شد؛ این امنیت حتی از سوی جانوران نیز برقرار می‌شود.

حضرت علی (ع) فرموده‌اند:

... و چون قائم ما قیام کند کینه‌ها از دلها بیرون رود، حیوانات نیز باهم سازگاری کنند. در آن روزگار، زن با همه بارو بنه خویش، از عراق در آید و تا شام برود و از هیچ چیز نترسد...^{۱۹}

۶. حفظ محیط زیست

آیات و روایات ضمن توجه دادن به مظاهر طبیعی و احترام آنان، بشر را تشویق به حفاظت از منابع موجود در طبیعت و استفاده صحیح از آن‌ها کرده و هر گونه بهره برداری ناروا، اعم از اسراف و اتلاف و تزییع حقوق دیگران اعم از نسل‌های فعلی و بعدی را نهی کرده است. در جامعه مهدوی، محیط زیست به دلایل زیادی حفظ می‌شود.

در زمان حضرت مردم از جهت معنوی رشد می‌کنند و گرد معصیت خداوند نمی‌گردند، بنابراین در استفاده از منابع زیاده‌روی نخواهند کرد. همچنین اتلاف این ثروت‌ها نیز توسط آنان صورت نمی‌گیرد. آلوده‌سازی محیط، تزییع حق دیگران بوده، حرام شمرده می‌شود.

اجرای همه جانبه عدالت و از جمله عدالت بین نسلی اقتضا می‌کند که در استفاده از منابع، خصوصاً منابع پایان‌پذیر، مصالح نسل‌های بعد نیز در نظر گرفته شود و در مصرف منابع زیاده‌روی نشود. همچنین آلوده‌سازی محیط و تحمیل هزینه‌های اجتماعی بر دیگران، با عدالت سازگار نیست و در آن زمان رخ نخواهد داد.

منابع تجدید شونده همانند پرندگان و ماهی‌ها زیاد خواهند شد، ضمن این که استفاده بی‌رویه از این منابع صورت نخواهد گرفت:

در زمان حضرت، زایش پرندگان در لانه‌ها و ماهی‌ها در دریاها زیاد می‌شود، رودها گسترش می‌یابد، چشمه‌ها می‌جوشد و زمین دوبرابر محصول می‌دهد.^{۱۶}

گسترش علم و دانش، موجب می‌شود راه‌های استفاده بهینه از منابع زیست‌محیطی شناخته شود و فرایندهای تولیدی تخریب‌کننده محیط زیست کنار گذاشته شود.

در آن زمان حاکمیت دولت مهدوی در کنار تسهیل ارتباطات، نظارت دولت را ممکن می‌سازد و زمین در تحت کنترل کامل حضرت خواهد بود.^{۱۷} دولت مهدوی با هدف رفاه مردم و نیز تأمین عدالت درون نسلی و بین‌نسلی، با هرگونه اقدامی که به تخریب محیط زیست و